

Mészáros Csaba

A rokonság kutatása hagyományosan az antropológiai vizsgálódások kiemelt jelentőségű területe volt. Robin Fox az 1967-ben megjelent „*Kinship and Marriage*” című munkájában a szociálandropológiai kutatás logikájának tekintette a rokonsági rendszerek megértését. A rokonság kutatásának jelentőségét David M. Schneider tette mérlegre 1968-ban „*American Kinship: A Cultural Account*” című munkájában majd később még nagyobb alapossággal az 1984-ben íródott „*A Critique of the Study of Kinship*” című könyvében. Schneider szerint nincsen értelme arról beszélni, hogy egy társadalmon belül mit is jelent a rokonság, ugyanis ha az ismert társadalmak rokonságról vallott elképzeléseit egymás mellé helyezzük, akkor a kutató nem tud meghatározni egy olyan közös jegyet sem az eltérő elképzelések halmazában, amely minden társadalomban a rokonság jelenséghöz tartozik. Vagyis nincsen olyan, az emberi közösségek által osztott, közös elképzelés a rokonságról, amelyet analitikus kategóriaként az antropológusok használhatnának. Schneider hatására a rokonság antropológiai kutatása egyre inkább azokra a kulturálisan megszabott szabályokra kezdett koncentrálni, amelyekből a rokonság jelenséghöz egy-egy társadalom a maga számára felépíti. Ez a törekvés együtt járt azzal a fókuszváltással, amely a rokon rendszerek monolitikus leírásától fokozatosan a rokonság kulturális szerepének, és egyéni felhasználásának értékeléséig vezetett. E megközelítésből alakult ki a biológiai leszármazáson alapuló, genealógiainak tekintett kapcsolatok dekonstrukciójára törekvő konstruktivista „új rokonságkutatás”.

Marshall Sahlins könyve ezen a ponton kapcsolódik az antropológiai rokonságkutatás egymással vitázó diskurzusaihoz. Ahogy azt teszi korábbi munkáiban, Sahlins ez alkalommal is pontosan érzékeli, hogy mi az a téma, amellyel hatékonyan tudja gazdagítani, kiegészíteni egy-egy kutatási probléma megtárgyalását. Nem egy új kulturalista értelmezési keretet kíván felvázolni, hanem kihívásnak tekinti David Schneider felvetését, vagyis azt, hogy létezik-e olyan jelenséghöz, amelyet rokonságként lehet értelmezni. Ha pedig létezik ilyen, akkor azt miként érdemes értelmezni. Egy biológiai jelenségnek, amelyet minden kultúra egy kicsit másképpen értékel, vagy pedig egy olyan kulturális jelenségnek, amely biológiailag meghatározott módon az ember sajátja? Sahlins megfordítja a rokonság kutatásának alapját: ami természetesnek tűnt az emberi kultúrában az valójában kulturális az emberi természetben. A szerző elsősorban két kutató eredményeire támaszkodik érvelése során. Egyrészt a dél amerikai indán animizmus kutatásából táplálkozó antropológiai perspektivizmus irányzatának egyik vezető kutatójára Eduardo Viveiros de Castorára, másrészt a fejlődéslélektanral foglalkozó pszichológusra, Michael Tomasellora.

Sahlins követve Viveiros de Castro gondolatmenetét elválasztja a rokonság jelenségét a biológiai leszármazástól. Ennek során felhívja a figyelmet arra, hogy számos társadalomban a rokonsági viszonyokat egyáltalán nem, vagy nem csak a leszármazás és házasság kettőssége hozza létre. A szerző felhozta példák javarészt Pápua Új-Guineából és Dél-Amerikából származnak – vagyis Sahlins a rokonság jelenségét elsősorban olyan leírások alapján kívánja magyarázni, amelyek alátámasztják munkahipotézisét. A szerző maga is mentegetőzik munkája elején, elismerve, hogy munkája stílusa frazeriánus e tekintetben, és rendszertelenül vet össze, helyez egymás mellé rokonságra vonatkozó adatokat eltérő társadalmakból, és eltérő korokból. Ez az eljárás érthető is, hiszen a szerző elsősorban azt kívánja cáfolni, hogy a rokonság *csak* az ember biológiai leszármazásának kulturális értelmezése lehet. Egyes közösségekben annak tűnhet, másokban nem – sugallja az olvasónak.

Ha nem a biológiai leszármazás, akkor mi teremti meg az együttműködésre való hajlamot, az egymáshoz tartozás érzését, az összekapcsolódás tudatát az emberi társadalmakban – teszi fel a kérdést

a szerző. Van-e valami mélyebb, átfogó emberi sajátosság, amely a rokonság jelenségét (ha az nem a biológiai leszármazáson alapul) általánossá teszi az emberi közösségekben. Sahlins a „kölcsonös létezésre” (*mutuality of being*) való képességet tekinti ilyen sajátosságnak. Vagyis azt az emberi képességet, hogy önmagát nemcsak különálló egzisztenciaként képes szemlélni hanem egy közösség részeként, amelyben az emberek egy csoportjának egzisztenciája nem választható el a sajátjától. Tomasello ezt a képességet nevezi „megosztott intencionalitásnak”. Tomasello kísérletei azt mutatják, hogy az emberek egymást már kilenc hónapos koruktól intencionális és racionális lényként kezelve egy közös interszubjektív térben élnek meg és fogják fel a világot. Ugyan az állatok is sokféleképpen képesek egymással együttműködni, de nem képesek megosztani a személyiségüket másokkal. Sahlins – Tomasello gondolatmenetét követve – azt állítja, hogy a „kölcsonös létezés” – vagyis amikor egy ember azt éli meg, hogy egy másik ember létezésének a része az övé is – a megosztott intencionalitásra való képességből adódik, és nem abból, hogy az ember a leszármazás jelenségét kulturálisan értelmezi. A rokonság tehát a „kölcsonös létezés” egy olyan formája, amelyet az egyes társadalmak más és más eszközökkel szabályoznak – és tartanak az egyes emberek számára átlátható, megélhető keretek között. Sahlins számára éppen ezért nem biológiai – hanem kizárólag kulturális jelenség a rokonság, vagyis a „kölcsonös létezés” társadalmakként eltérő módon szabályozott rendszere.

A könyv két részből áll, az első (a kötet kétharmadát kitevő) fejezet „*What Kinship Is – Culture*” 2011-ben a *Journal of the Royal Anthropological Institute* számaiban két részben jelent meg. a második „*What Kinship Is Not – Biology*” pedig a könyv számára íródott. Sahlins gondolatmenete és érvelése ezért már korábbról is ismert volt a nemzetközi antropológia legfontosabb műhelyeiben, és a kötet megjelenése rendkívül széles körű és termékenyítő jellegű vitát hozott tudományunk életébe.

Competing Eyes. Visual Encounters With Alterity in Central and Eastern Europe. Edited by Dagnosław Demski – Ildikó Sz. Kristóf – Kamila Baraniecka-Olszewska. Budapest, L’Harmattan. 2013. 546 p.

Mikos Éva

A „versengő tekintetek” egyszerre sejtelmes és sokat mondó címmel megjelent kötet a *másság* élmény vizuális megjelenítését tárgyalja közép-, kelet- és dél-európai példákon. A dolgozatok a reális ábrázolás szándékával készült könyv- és folyóirat-*illusztrációkat*, főként grafikákat, továbbá a sajtó-, stúdió-, kommerciális, valamint néprajzi fényképeket, illetve a szatirikus ábrázolást célzó *karikatúrákat* elemzik abból a szempontból, hogy rajtuk a saját kultúra reprezentációinak, valamint a másiktól alkotott elképzeléseknek milyen *ikonográfiai* sajátosságai, *sztereotíp* megnyilvánulásai figyelhetők meg. A tárgyalt kötet egy két évvel korábban megkezdett sorozat második darabja. Az első, varsói konferencia tanulmányai *Images of the Other in Ethnic Caricatures of Central and Eastern Europe* címmel jelentek meg (Warsaw, 2010). A lengyel-magyar együttműködésben létrehozott eszmecserének ezúttal Budapest, illetve az MTA BTK Néprajztudomány Intézete adott otthont. A 22 résztvevő 12 államot képviselt.

A kötet gondolatisága sokszerzős tanulmánykötetek, konferencia-kiadványok esetében szokatlan egységet mutat. Bár szinte kivétel nélkül esettanulmányok, néhány kulcsfogalom köré épülnek. Központba az ikonográfia, valamint a sztereotípiák problémája áll, legkiemeltebben az egyik szerkesztő, egyúttal főlvezető előadást tartó Sz. Kristóf Ildikó munkájában (40–66.). Tematikusan a dolgozatokat két csoportra oszthatjuk: a *békés találkozások*at, illetve a *konfliktushelyzeteket* elemző munkákra. Előbbiek kapcsán néhány további kulcsfogalmat is érdemes felsorolni, mint amilyen az *orientalizmus*, a *nemzet*, a *romanticizmus* fogalmai, illetve a *folklorizmus*.